

Förord

Anders Delin 2014

Olov Oskar Skyttner, författaren till nedanstående skrift, föddes 14 jan. 1883 och dog 29 mars 1972. Han var småbrukare i Svedja i Färila, Hälsingland. Hans far (omnämnd i texten) var Olof Larsson Skyttner, född 15 nov. 1838, död 6 mars 1914, bysmed i Hovra, Färila.

Skriften ger en detaljerad och levande skildring av hur det gick till när urskogen (författarens eget ord) i området avverkades. Författarens far var delaktig, och har berättat om händelser under ”invasionen”, vilket ger en autentisk prägel åt beskrivningen. Skrälldalen ligger i Färila församling, söder om sjön Ängratörn, vid RT90 6862 1479, men avverkningsområdet omfattade även tre kvadratmil öster, söder och väster därom.

Skildringen är intressant i dag på grund av vissa detaljer angående urskogens struktur, t.ex. en tall med ca 1,7 m diameter, och angående skogsnäringens framväxt och hänsynslösa utnyttjande av natur och folk.

Invasionen i SKRÄLLDALEN på 1850-talet

Olov Oskar Skyttner

Först tryckt vid Ljusdals Tidnings Tryckeri 1957

I början av bolagsväldets och skogsindustriens uppkomst för etthundra år sedan förekom en slags folkvandring som påminde om guldruschen till Klondyke, även om den var av mindre omfattning.

Det var då som bl.a. den stora skogstrakten Skrälldalen avverkades med hjälp av folk från hela landet, särskilt från Värmland och Dalarna. Det var en avverkningskampanj – en av de första i stor omfattning – som försiggick under genombrottstidens primitiva förhållanden. Efteråt har ofta berättats om denna folkrörelse och avsikten med denna skildring är att uppliva minnet därav. Ty denna stordrivning var förebildlig för många efterföljande och den hörde till dem som öppnade ögonen för att skogen var en svensk guldgruva. Genom trävarurörelsen och exporten uppstod

ett förut oanat naturkapital.

Om skogens realvärde första tiden låg ganska nära botten så var dock dess betydelse som arbetsobjekt i dåtiden en mycket stor tillgång.

Under en tid då jordbruket var den hart när enda livsbetingelsen för svenska folket betydde det en fullständig omvälvning i tillvaron att skogen började drivas och bli en inkomstkälla. Man hade förut endast tillmätt den husbehovsvärde, för husbyggen och som bränsle. Åtminstone för oss som lever i eftervärldskrigens standard med många och jämförelsevis stora inkomstmöjligheter förefaller det nära nog ofattbart att folket kunde existera på det särskilt här i Norrland dåliga jordbruket, då järnbruken i kustsocknarna var för avlägsna för att man skulle kunna leverera träkol dit från den egentliga storskogen. I denna strävsamt ensidiga miljö betydde den nya förvärvskällan oerhört mycket. Man hade aldrig kunnat tänka sig att skogen skulle bli en värdefull produkt för bearbetning och avsalu.

Köplystna herrar dök upp,

men i början köpte de endast torra furor, s.k. torrakar, till rätt låga priser. Från denna första tid kan ett exempel anföras för belysande av förtjänstmöjligheterna. Ett av de första bolag som började köpa skog efter Ljusne älv var Diksons bolag. Artikelförfattarens fader och hans granne, som hade häst, högg och körde torrtimmer för ifrågavarande bolag i närheten av hemmanet. Detta timmer var nog endast grova stockar och eftersom det då för tiden endast fanns "stylkälkar" med smal lastbredd var det vanligast att man tog bara en stock per lass och körde tre vändor om dagen. För huggning och körning betalades "en banco" per stock. Förtjänsten blev alltså 4:50 kr om dagen, att delas mellan de två körarna. Nu förefaller inte den dagsinkomsten så storartad, men då tyckte man att det var en mycket god inkomst, enligt vad far berättade. Symptomen på den guldfeber som sedermera skulle drabba skogens folk började också göra sig gällande.

Ett annat exempel på

den tidens förtjänstläge

må anföras. En bonde hade fått i uppdrag att frakta två grova bjälkar den 9 mil långa vägen till Hudiksvalls lastkaj. Han måste "spanna" en bjälke i sänder med två hästar och det tog två dagar att få ut de stora klamparna ur skogen, en sträcka på bara en halv mil! Resan till Hudiksvall gjordes sedan på fyra dagar, varvid en dotter till bonden fick köra den ena hästen. I forlön fick han inte mer än vad som räckte till ett fyller, d.v.s. en fjärding färsk strömming och en liten kagge snus...

Flera trävarubolag uppstod,

som anlade sågverk för förädling och efterhand kom så exporten igång. I Ljusnan började man bygga det första sågverket 1850, det var Vilh. H. Kempe som var företagare och detta sågverksbygge blev upptakten till flottningen i älven. Samtidigt blev det aktuellt med delning av den samfälliga skogen och föranledde det skifte, som fullföljdes efter den s.k. avvittringen år 1855. Men många långtidskontrakt hade då redan skrivits (s.k. femtioårshandel) och det kan vara intressant att ta del av hur ett sådant kontrakt formulerades, varför en avskrift återges här med bibehållande av originalet stavning och skrivsätt:

"Undertecknade hemmansegare i upplåter och försäljer härmed till och kommande innehavare af hans rätt våra hemmans tillhöriga andelar i sockens södra skifteslags odelade utskog att köparen må äga utan vårt hörande låta detta kontrakt i våra hemman in-tecknas." [Större delen av kontraktets text har utelämnats. AD 2014]

Skatt och utlagor på den förut värdelösa skogsmarken var betungande och då de framsynta bolagsherrarna kom och ville köpa accepterades gärna deras anbud även om det bara var fråga om en spottstyver. Men det var inte underligt att säljarna kände sig dragna vid näsan när de under den långa kontraktstiden lade märke till hur trävaruvärdet ökade. Även den underliga klausulen som tillstodde köparen att gratis ta undermålig skog till byggande av kojor, dammar, flottningsrännor o. dyl. föranledde tvister. Försök gjordes även att få

tvetydiga kontrakt

ogiltiga eller ändrade. Men de flesta försöken var misslyckade och ledde bara till hårda duster mellan å ena sidan uppretade, högröstade bönder och å andra sidan bolagsherrarnas lågmälda juridiska ombud. Långvariga processer förekom även, bl.a. i Ängersjö under 1920-talet, då ett av de sista långtidsköpen skulle avverkas.

På 1860-talet - då nödår inträffade med påföljd att bark måste blandas i brödet - var folket så i beroendeställning av trävarurörelsen att man inte utan berättigande talade om bolagsväldet. De lösa

arbetare som bolagen använde sig av betecknades en tid rentav som livegna och det heller inte alldeles utan orsak. Även den jordbrukande befolkningen var i stort sett beroende av det inkomstbringande skogsarbetet och man kunde tidvis notera

en veritabel massflykt

till avverkningsplatserna. Invasionen i Skrälldalen, som i ett följande avsnitt skall utförligare omnämnas, var en sådan massflykt. Det var en förvärvs- men också äventyrsfeber som grep folket, av vilka de flesta varit bundna vid jorden sedan generationer tillbaka. Det var förra seklets mest betydande urskogsavverkning som orsakade denna folkvandring.

- Va möck timmer tro du det blir i detta Skrälldalsberg?
- Jo de blir nock en hunner å tusen.
- Nä men hör du Mats, där to du int te för möe, de va nog för litt'na.

Såna anrop blandade med brak och slammer och en symfoni av skakelbimor (klockor) i alla tonarter ekade och skrällde där ner i Dalen, som den tidigare gemenligen kallades i orten. Den blev i och med drivningarnas början ett eldorado för oförvägna timmerkörare. Först som sist kan det sägas att timmerkörarna i Skrälldalsbergen inte fick höra till den sort varav det går tretton på dussinet. Utkörningen av urskogstimret krävde vana och oförvägenhet. Kanske den enda möjlighet att komma fram som fanns bestod i att göra en väg över en skreva i berget där det blev nödvändigt att öka farten för att klara en bits körning i luften eller kanske över en sten som måste överbyggas på det mest finurliga sätt för att bli passabel... . Vid Gråtavägen fanns det praktiskt taget ingenting att hamna i på vänster sida om lasset och hästen ifall det gick galet.

Trävarurörelsen hade hunnit ur barnskorna och de första stapplande stegen var tidigare tagna längre ner i landet, särskilt i Värmland. Därför deltog nu en massa värmlänningar i invasionen av Skrälldalen och det hette att de "skulle lära hälsingarna köra timmer". Då nedskrivaren av dessa rader för några år sedan besökte östra Värmland blev jag tillfrågad om min hemort och jag svarade då att den låg i närheten av Skrälldalen. - Jaså i Hälsingland sade man i korus. Även sentida värmlänningar ser ut att ha Skrälldalen och de stordrivningar som förekom där i gott minne.

Rena vildmarken.

Skrälldalen, som är en avgrening i sydost från Ängraåns dalgång, har den 5000 m långa sjön Törnet (smalt inklämd mellan höga berg) som port och där bortom vidtar vildmarken, som vid tiden för invasionen inte kunde nås med häst. Från sjön fortsätter dalbotten i en långsträckt myr vid vars slut en höjning långsamt breddar sänkan och lyfter den till en plåtå i höjd med de omgivande bergen. Dalen företedde den tid vi i denna berättelse rör oss en otillgänglig och vild markformation, inramad av nipor, dystra skrevor och stup, höga bergstoppar och utsprång i skiftande konturer. Den som färdades uppför dalen och snart trodde sig vara uppe på höjdplatån såg att han undan för undan bedrog sig, ty alltid vidtog nya och högre berg bakom de första. Där var de mäktiga toppar som kallades Gammel-Kari, Snasarna o.s.v., en försmak av den fjällregion som vidtar norr därom. Från denna oländiga trakt skulle urskogen hämtas och avverkarna fick ta sig fram bland bråte av vindfällan, murkna lågor och jätteträd. Timmervägarna fick rykte som de svåraste som någonsin förekommit och dödsolyckor var inte ovanliga. Den tiden hade man ju inte våra dagars utrustning för skogskampanjen och både folk och djur slet ont i morasen. I våra dagar brummar motorsågar och andra maskinella redskap på skiftena under drivningssäsongen och traktorn har i många fall avlöst den lilla svenska hästen eller nordfjordingen, som säkert på den tiden var lämpligare att lita sig till.

Väldiga områden

Avverkningstrakten, omfattande många vallrutor med en sammanlagd areal av 1,5 gånger 2 mil, var i sin helhet bolagsägd då de stora uttagen där började på 70-talet. Flottled byggdes sedan i Ängraån med intag från sjön Törnet och därmed låg denna skog inom lämpligt räckhåll för den stigande hungern efter trä. Förarbetena och mindre avverkningar hade lockat dit folk från hela landet, förutom värmlänningar kom även stora kontingenter dalkarlar, och när den stora avverkningen sattes igång hade Dalen befolkats till och med bofasta familjer. Flera av de lösa arbetarna var årsanställda ackordstagare under bolagen för koj- och vägbyggnader samt huggningar m.m. Många av dessa blev boende i byarna omkring men fyra, varav två värmlänningar, fick virke gratis av bolagen för att bygga bostäder. De tog sina hustrur från omgivningarna och odlade på lediga kvällar potatisland och "koföda" eftersom det blev besvärligt att hämta mjölk från den en halv mil avlägsna byn Tjärnvallen. Men det blev bara små tegar mellan backarna i Dalens nedre del som kunde odlas och det mesta av kofödan fick därför tas från myrarna eller köpas.

De första som byggde i Dalen var Morsk och Nordlund, båda från orten. De hade börjat arbeta i skogen redan på 1852 och på 64 byggde Morsk sin gård nere vid Törnet i myrkanten och Nordlund slog sig till 1 km längre upp i dalen, där marken var lämplig för odling. På 1870-talet kom Skoglund och Pettersson från Värmland och då byggde Skoglund i närheten av Morsks gård och Pettersson intill Nordlunds.

Avverkningarna och folkvandringen ökade nu för varje år. Första tiden var det mest dalkarlar i sida, långulliga fårskinnspälsar. Kulmen nåddes 1867-77 då den s.k. Gebbarskogen på längsta väglängden togs ut. Inte mindre än 286 hästar var i rörelse i skogen. Hur mycket manskap som svängde yxor och körde hästarna kan ej exakt fastslås, men det uppskattades på den tiden till tusentalet, vilket inte låter orimligt eftersom det den tiden var normalt med fyra man per häst. Den tidigare otillgängliga men rofyllda urskogen förvandlades nu till en veritabel häxkittel. T.o.m. från Norge och Finland kom skogshuggare och både tungomål och sedvänjor skiftade starkt. De samlades i mer eller mindre sämja i de trånga jordkojorna där de skulle få rum för att laga sin mat kring den då obligatoriska eldpallen. Småträtor och osämja ordnade man i regel med knytnävarna "per extra kontant".

Denna massavverkning fick givetvis inflytande på alla skikt och näringar. Även handel, småindustri och jordbruk hade nytta av de ökade inkomsterna, men givetvis hamnade det mesta i fickorna på dem som varit framsynta och haft näsa för vad som komma skulle.

Dråpliga episoder.

Det ligger kanske nära till hands att undra var en sådan massa människor, som deltog i den stora avverkningen i Skrälldalen (den började på 1860-talet och nådde sin höjdpunkt 1877 på Sillraskogen) härbärgerades. Det var i en mängd i all hast ihoprefsade primitiva jordkojor och skjul, som växte upp i berg och backar. De fick betydelsefulla benämningar såsom Långholmen, Plåga, Pannkaksmedja, Lustigkulle, Storkojan o.s.v. Trängseln var stor och anpassningen blev därefter. Ett exempel på vilken fördragsamhet och tolerans som förekom vid denna storavverkning har berättats att det en dag blev "packning" på den största basvägen, där omkörning var omöjlig. Nära tvåhundra hästar fick stå i kö så att en vända tog hela dagen i stället för att man i vanliga fall gjorde två eller tre vändor per dag.

Dråpliga episoder har berättats från denna storhetstid. I en lång och stark lutning måste "grusaren" och väglagaren Pineur löpa för livet undan ett timmerlass. Han strödde grus för allt han var värd i syfte att hästen skulle lyckas hejda det påträngande lasset, men lutningen var för brant och det var bara att hålla undan tills Pineur kom till ett ställe där snövallen på sidan av vägen var sådan att han trodde sig våga ett försök att undkomma den vägen. Han dök mycket riktigt utför slänten, men för på huvudet rakt igenom en materialbod. Som en sista avskedshälsning av timmerlassets bakända hade grusaren fått en släng som gav extra fart åt avhoppet. Undra på om han var ganska omtöcknad när

han linkande återvände från eskapaden. Han hade klarat sig utan allvarligare men och lika väl hade det gått för häst och körkarl den gången.

3-alnarssåg räckte inte till!

Det berättas att i urskogen vid Skrälldalen fanns träd så grova att den vanliga tre alnar långa stocksågen inte räckte till. Man måste beställa extrasågar om tio fot (d.v.s. 3 meter) från Amerika för att jättarna skulle kunna fällas. Det var livligt i skogarna året runt inte minst tack vare den omständigheten att skogskörarna, särskilt värmlänningarna, brukade släppa sina hästar på skogsbete om somrarna i väntan på att kampanjen skulle börja till hösten igen. När den urgamla skogen från Gebbarn och Habovallen började tryta i slutet av 1870- och början av 1880-talet minskade arbetet år från år och flottningen på somrarna blev mindre och mindre. Många av deltagarna i skogskampanjen drog sig då ut i bygderna runt omkring för att söka arbete vid nya drivningar. Många slog sig ner för gott och åtminstone i Kårböle var det ett tiotal av "invasionsstyrkan" som stannade till döddagar. Bland dem var Dal-Olle, Stor-Jan, Methander, Ol-Jonsa, Ol-Håkan m.fl.

Kransågaren Kijsta från Kijstaåsen i Norge, som redan på 1850-talet kommit till Hälsingland, bodde år 1865 i en jordkoja vid Törnets nordvästra ände vid fäbodvallen Sillra. Där sågade han virke och byggde en stor kasern med bakugn. Förut fanns bara en stor cirkelrund järnhäll att lägga på tre stenar med eld under vid bakningen. Bolagsledningen hade ditskaffat denna häll, vilken vanligtvis användes utomhus. Denna Kijstas son, nu 88-årig Jonas Sundin i Hovra, berättar att det 1865 rasade en svår smittkopps epidemi med dödsfall även i Skrälldalens omgivning. Gratis utdelades en halv kanna kyrkvin till de behövande från Kårböle kyrka.

Tjärnvallsbo gick i eget giller.

På 60-talet inträffade en tragisk händelse. Innan urskogen togs var Skrälldalen ett tillhåll för björn och älg och annat vilt. Vid jakt användes giller och s.k. älgdrag. Ett sådant "drag" hade Isak Stener i Tjærnvallen gillrat vid foten av berget Gammel-Kari. Genom oförsiktighet råkade han emellertid själv gå direkt i draget och fick sätta livet till.

Enligt Sundin var det största av Dalens träd en tall som han tillsammans med två andra karlar försökte ta omkring. Men deras "tre famnar" räckte inte så långt att fingerspetsarna nådde ihop. Det trädet blev kvarlämnat i många år såsom otänkbart att forsla från platsen, till dess skogvaktare Haglund år 1890 lät fälla det. Av rotstocken tillverkades tunna skivor, som delades ut i bygden, och det körbara timret – varifrån "Skrälldalens grövsta stock" kördes ner till bygden av Jonas Björk från Björsjö.

Omkring sekelskiftet hade averkningarna minskat så att det blev rent besvärligt för de i dalen boende att försörja sig och man hade kännning av isoleringen eftersom inga vägar fanns. Närmaste handelsbod var över en mil avlägsen. Från den tiden berättar Sven Nordlund i Ångra, son till gamle skogvaktare Nordlund, att skrälldalingarna sommartid fick leva på jakt och fiske. Familjerna hade gemensamt byggt en gråstensbakugn i Nordlunds gård och när brödförrådet - som alltid delades gemensamt - var slut fick den som stod på tur gå med en ryggborða av fångst från skog eller sjö den långa vägen ner till bygden och där i någon by byta till sig en säck korn. Sedan fick han bära den till en kvarn för malning, varefter han kunde gå hem med det begärliga mjölet. Nästa dag bakade kvinnorna och brödet delades gemensamt och smakade gott så länge det räckte. När det var slut fick man göra om proceduren.

Siste pionjären dog 1917.

Skrälldalens bebyggare är nu för länge sedan ur tiden. Skoglund dog i Härjedalen, dit han flyttat, år 1894, Morsk gick hädan några år senare och Pettersson emigrerade till Amerika, dit hans barn tidigare rest. Även den sistnämnde har nu gått till sina fäder. Skogvaktare Nordlund var den siste av veteranerna från storhetstiden och han blev sin dal trogen ända in i det sista. Han avled år 1917.

Nu är allting som förvandlat i Dalen. Till och med markformationerna har i vissa avseenden ändrats. Den nya tidens grävskopa har trängt ner till dalbotten och åstadkommit en nästan autostradaliknande bilväg. Den forna storskogen har ersatts av en ganska vanlig skog och björn och älg har dragit sig upp till höjderna, varken tragiken eller idyllen är vad den fordom var.

Men många trovärdiga personer berättar att "skrånet" från urskogarnas huldror under storhetstiden vid sällsynta tillfällen ger eko och skräller i Dalen än i dag ...

Efterord

Berit Larsson, Söderhamn, är dotter till Olov Oskar Skyttner. Efter att hon har läst denna text påpekar hon att en del ord är egendomliga. Dels är det citaten från dem som arbetade med avverkningen. Hon påpekar att det knappast är Färladialekt i "Va möck timmer tro du det blir i detta Skrälldalsberg?", knappast i de andra två heller. Hon tycker också att "skrånet" som står i sista stycket borde vara *skränet*.

Min avskrift stämmer på dessa punkter med originalet. Beträffande "skrånet" kan man ju påpeka att å och ä ligger nära varandra på ett tangentbord.

Berit Larsson och två andra nära anhöriga har sagt att de tycker det är positivt att O.O. Skyttners skrift åter publiceras.

Anders Delin

Dotterdotter till O.O. Skyttner: Annette Skyttner, Dalby 541, 47395 Henån, 073-2066942

Dotter till O.O. Skyttner: Berit Larsson, Söderhamn